

Rad sa znanstvenoga skupa

UDK 655.1/3 : 094 : 811.163.42'282 Nedelišće/Bučić (091) (497.5)

Primljeno 2025-04-14

Prihvaćeno za tisak 2025-04-30

NESPORAZUMI I ČINJENICE O TISKARI U NEDELIŠĆU

Ivan Zvonar, Varaždin

Sažetak

Kada je putujući tiskar Rudolf Hoffhalter morao, po naređenju cara Maksimilijana II., napustiti Lendavu, sklonio se sa svojim tiskarskim priborom kod Jurja Zrinskog IV., koji mu je dao na raspolaganje jednu kuću u Nedelišću. To je iskoristio varaždinski notar Ivanuš Pergošić i tu dao tiskati svoj „Decretum“.

Hoffhalter se niti tu nije mogao duže zadržati, pa je nakon 13. kolovoza 1574. otputovao iz Nedelišća i već se iste godine našao u Herrmannstadtu (danas Sibiu) u Transilvaniji. Zadnje je mjesto njegova djelovanja, uz jedan kraći boravak u Velikom Varadinu, bio Debreczen, gdje je i umro 1586., a tiskaru je neko vrijeme vodila njegova udovica.

Od 1565. u Nedelišću boravi i Michael Buchcics, bivši župnik u Stenjevcu, za kojega se pretpostavlja da je tu dao tiskati svoje knjige „Kerstjanski nauk“ i „Novi Zakon“. Niti jedna se od tih knjiga nije sačuvala, pa se i njihovo postojanje dovodi pod sumnju.

Izvjesno je tek da je napisao raspravu „Contra realem praesentiam Corporis et Sanguinis Christi in sacramento Eucharistiae“ zbog koje je na crkvenom sinodu, održanom u Zagrebu 8. ožujka 1574., bio isključen iz Katoličke crkve.

Biskup je Juraj Drašković tražio od cara Maksimilijana II. da kazni Bučića, ali se to nije dogodilo. Bučić je ostao na dvoru Jurja Zrinskog i obavljao za njega pravne poslove. Tu je i umro nakon 1579. godine.

Ključne riječi: Rodolphus Hoffhalter, tiskara u Nedelišću; Ivanvss Pergosich, Decretum; Venantius Glavina, Michael Buchcics, rasprava o nepostojanju tijela i krvi Isusove u sakramentu euharistije; Buchicheva pravna djelatnost za Jurja Zrinskog.

Ne postoji segment dopreporodnoga kajkavskog književnog stvaralaštva koji bi u znanstvenoj literaturi, bilo da se radi o povijesti općenito ili o književnoj povijesti, sadržavao toliko netočnih podataka kao kada se govori i piše o postojanju i djelatnosti tiskare u Nedelišću 1574.

Sve je počelo s **Ivanom Kukuljevićem Sakcinskim** (1816. – 1889.) i njegovim opširnim tekstom *1. Tiskari jugoslavenski XV. i XVI. vjeka*. On najprije napominje da u vrijeme Jurja Zrinjskog IV. (1549. – 1603.) na hrvatskom zemljopisnom prostoru nije radila niti jedna tiskara, a potom nastavlja: „To videći mladi netom 20 godina navršivši Juraj Zrinjski odvaži se podići o svom trošku baš na kraju sèverne Hrvatske novu tiskaru. Oko god. 1570. dozove iz obližnje Lendave tiskara Rudolfa Hofhaltera (Hoffhalter, o. p.) i namèsti ga zajedno s tiskarom u svom mèstu Nedelištu, koje stoji četvrt sata od Zrinjskoga grada Čakovca a pol sata od Varaždina.

Tu dade Zrinjski prije svega o svom trošku tiskati protestantske hrvatske knjige Mihaila Bučića, arcidjakona vaškog i župnika u Belici u Medjumurju koji među ostalim dèlima napisa *Novi Zakon* i *Kerstjanski Nauk* posvetivši ove knjige kralju Maksimilijanu kao revnom podupiraču nove vère. [...] Po svoj prilici premještena je kasnije, kad gore spomenuti Rudolf Hofhalter u Veliki Varadin ode, Zrinjskova tiskara u susèdni Varaždin, gdè su godine 1587. kod tiskara Manela,¹ kako ćemo niže vidèti, dvè knjige tiskane“ (str. 150.).²

Koje su to knjige tiskane u Varaždinu 1587. Kukuljević ne kaže.³

Bučićevim će knjigama tiskanim, kako sam kaže, u Nedelišću, dodati u listu *Agramer Zeitung* (br. 265, 1881.) i treću: *Contra praesentiam corporis et sanguinis*

¹ Ivan je Manlius (1532.? – 1605.) bio putujući tiskar koji je iz Njemačke došao u Ljubljanu, gdje je 1575. otvorio tiskaru. Tu je, među ostalim knjigama, 1578. tiskao i *Kroniku* Antola Vramca (1538. – 1588.) Kao protestant često se morao seliti, pa se 1582. našao u Güssingu, a 1586. i 1587. boravi u Varaždinu, gdje je 1586. tiskao dvije knjige *Postilla* Antola Vramca, a 1587. dvije latinske knjige o kojima govori Kukuljević (vidjeti *bilješku* 3). Sljedeća su mjesta njegova boravka Monyörökerek i Deutsch Schützen, a zadnje Sárvár (Deutschkreutz). Za čitavo to vrijeme skrivao se pod različitim prezimenima i imenima: Manlius, Manlin, Manel, Mandelc, Manlij; Johannes, Janez, Janž, Ivan.

Životni je i radni put Ivana Manliusa najpotpunije istražio Alojz Jembrih. Vidjeti njegovu monografiju *Život i djelo* Antuna Vramca. Nakladnik: Zrinski Čakovec 1981., str. 79.

² *Arkiv za povèstnicu jugoslavensku*. Knjiga I. Uredio Ivan Kukuljević Sakcinski, Zagreb, 1851. Citirani je tekst objavljen na str. 121. – 154.

³ To su, prema godini tiskanja, morala biti dva latinska djela:

Ivan Pergošić, *Prefationes et Epistolæ dedicatoriae doctijs[imi] & sanctæ vitæ viri, Desiderii Erafmi Rotterdami, in quatuor Euangeliftas, Christianis hominibus lectu dignæ.*

Adivncta est pia sancti Stephani Regis Hungariæ, ad filium Juum Emericum ducem Sclauoniæ admonitio.

Subjequitur adhortatio Stephani Bathorei ad milites, tempore Matthiæ Regis, facta.

Sub finem continentur aliquot precationes piæ.

Opera et impensjs Ioannis Pergošich Typis renouatæ. Varasdini Ioannes Manlius excudebat, Anno 1587. Knjiga se čuva u Sveučilišnoj knjižnici u Budimpešti (Sg. R.M.K. II. 22). O toj je knjizi opširno pisao Alojz Jembrih u tekstu *Erazmo Rotterdamski u Varaždinu* (1587.) – KAIROS – *Evandeoski teološki časopis*. Godište VIII.. Br. 1, (2014.)

Blaž Škrinjarić, *De Agno paschali Explicationes mysticæ, in XII caput Exodi, Authore Blafio Literato Skrynariich, Iudice Regiæ ciuitatis Varaždienfis, nunc recens editæ. Ioan. I. Ecce Agnus Dei, qui tollit peccata mundi. Varasdini, Anno M. D. LXXXVII.*

Christi in Sacramento Eucharistiae. Već tu valja napomenuti da Maksimilijan II. nije bio „revni podupirač nove vjere“ i da Hoffhalter nije iz Nedelišća otišao u Veliki Varadin, nego u Herrmannstadt (danas Sibiu) u Rumunjskoj.

Premda Kukuljević nije spomenuo izvor iz kojega je uzeo citirane podatke, njegovi su se navodi o tiskari u Nedelišću dugo uzimali kao činjenice i ponavljali sve do novijeg vremena. Najprije je to učinio, pod opaskom *Emliti Kukulyevich* (*Navodi Kukuljević*), mađarski znanstvenik **Károly Szabó** (1824. – 1890.) u katalogu knjiga tiskanih na tada mađarskom državnom prostoru, ali ne na mađarskom jeziku.⁴

Od povjesničara se na tiskaru u Nedelišću prvi osvrnuo **Rudolf Horvat** (1873. – 1947.) u svojoj *Poviesti Međimurja* objavljenoj 1907. u Varaždinu, preuzevši gotovo doslovce Kukuljevićev tekst. On kaže: „Hrvatska tiskara u Tübingenu (u Virtemberškoj) prestade (s radom, o. p.) iza smrti Ivana Ungnada (1493. – 1564., o. p.). Tada nije u čitavoj Hrvatskoj bilo nijedne tiskare, jer je senjska tiskara prestala raditi god. 1508., zagrebačka 1527., a riečka 1531. Zato Juraj Zrinski naumi na svome imanju Nedelišću kod Čakovca urediti vlastitu svoju tiskaru. Poslovođom ove tiskare postade Rudolf Hofhalter iz Stare Lendave (sjeverno od Međimurja). [...] U Nedelišću bijaše dakle jedina hrvatska tiskara. U njoj su tiskane neke crkvene i svjetovne knjige. Crkvene je knjige pisao Mihalj Bučić, svećenik međimurski. Bučić bijaše nekad župnik u Stenjevcu kod Zagreba. Pošto nije mogao podnašati nasilja svog kolatora Franje Taha, poznatog zulumčara iz Susjedgrada, pođe Bučić u Međimurje, gdje mu Juraj Zrinski dade upravu župe u Belici. [...] Priповieda se da je Bučić napisao tri protestantske knjige.“ Horvat u bilješki navodi i naslove Bučićevih knjiga: „Novi Zakon“, „Katekizam ili Kerštjanski navuk“ i latinsko djelo „Contra realem praesentiam corporis Christi in Eucharistiae sacramento“. [...] „Hrvatska tiskara bijaše godine 1586. premještena iz Nedelišća u Varaždin. Odatle ju je grof Juraj Zrinski već godine 1587. preselio u Eberovo (Monyorokörek) blizu Međimurja.“⁵

Istim se izvorom koristio i **Franjo Bučar** (1866. – 1946.). „Kada je godine 1565. propala hrvatska protestantska tiskara u Urachu i katolička reakcija počela stavljati sve veće zapreke jednoj slovenskoj tiskari u Ljubljani, utemelji Zrinski, ugledavši se u mnoge tadašnje knezove, na svom imanju Nedelišću u Međimurju hrvatsku protestantsku tiskaru. Zrinski pozove tiskara Rudolfa Hofhaltera iz Stare Lendave u susjednoj Ugarskoj kod grofa Nikole Banfija, koji je imao Gyurinu sestru Uršulu za ženu, a bio je također odlučan protestant. Spominje se, da je Zrinski u

⁴ Károly Szabó, *Régi magyar könyvtár. II-dik kötet. Az 1473-tól 1711-ig megjelent nem magyar nyelvű hazai nyomtatványok könyveszeti kézikönyve*. Irta Szabó Károly. Kiadja A. M. Tud. Akadémia. Budapest, 1885. Naslovi se Bučićevih djela nalaze pod brojevima 133. – 136. Izvor: *Agramer Zeitung*. 1881. Nro 265.

⁵ Citati su uzeti iz drugog izdanja Horvatove knjige *Poviest Međimurja*. Izdalo prosvjetno-poviestno društvo „Hrvatski Rodoljub“, Zagreb, 1944.

Nedelišću dao štampati nekoliko hrvatskih protestantskih knjiga i da ih je napisao Mihajlo Bučić, arciđakon u Vaški i župnik u Belici u Međumurju. Od tih knjiga nije nam se ni jedna sačuvala, pače ni njihovi potpuni natpisi [...] Hrvatska tiskara u Nedelišću bude godine 1586. premještena u Varaždin.“⁶

Od književnih povjesničara o tiskari u Nedelišću prvi govori **Branko Vodnik – Drechsler** (1879. – 1926.). On navodi da je Juraj Zrinski „... osnovao tiskaru na svom imanju u Nedelišću kraj Čakovca (1572.). S ovom je tiskarom u svezi književni rad prvih kajkavskih pisaca: Mihajla Bučića te Ivana Pergošića.“

Za Bučića Vodnik kaže da mu je Zrinski dao župu u Belici u Međumurju te da je Bučić napisao dvije knjige, *Novi zavjet* i *Katekizam*. Bučićevo djelo o euharistiji ne spominje. Potom nastavlja: „Hrvatska tiskara u Nedelišću ne održa se dugo. Juraj Zrinski premjesti je godine 1586. u Varaždin, i tu je njome upravljao tiskar Ivan Manlius, koji je kroz više godina imao slovensko-njemačku protestantsku tiskaru u Ljubljani, odakle je netom bio prognan radi sve jače katoličke inkvizicije 1582.“⁷

Samo godinu dana poslije izlaska iz tiska Vodnikove *Povijesti hrvatske književnosti* (1913.), dakle 1914., tiskana je prva knjiga vrlo opsežnog *Pregleda književnosti hrvatske i srpske* **David Bogdanovića** (1869. – 1944.). I on u tekstu o počecima kajkavske književnosti spominje tiskaru u Nedelišću: „Kada je smrću Ungnadovom (1564.) prestala hrvatska štamparija u Urachu, a ljubljanska spala pod strogu kontrolu, uredi sebi Juraj Zrinski na svome imanju u Nedelišću kraj Čakovca vlastitu štampariju. Na svoj trošak dao je on na hrvatskom jeziku štampati nekoliko protestantskih knjiga, što ih je napisao arhiđakon u Međumurju Mihajlo Bučić. No od knjiga Bučićevih nije nam se nijedna sačuvala. Sačuvala nam se općeno samo jedna knjiga, koja se štampala u ovoj štampariji, a to je Verböczyjev (István Werböczy, 1458. – 1541., o. p.) ‘Tripartitum’ *Trojstrančni Pizmotvor* (1574.) prikazan Jurju Zrinskom.

Ova štamparija je kasnije premještena u Varaždin, a odavde opet u Eberovo (Monyorókerék, o. p.) u Ugarskoj“⁸

Prvi je **Franjo Fancev** 1922. ustvrdio da Juraj Zrinski nije osnovao nikakvu tiskaru, nego da je u Nedelišće došao putujući tiskar Rudolf Hoffhalter, pa dalje kaže: „Rudolf Hoffhalter bio je, kao i njegov otac Rafael, štampar – putnik koji je sa svojom pokretnom štamparijom išao tamo kamo je bio pozvan.“ [...] „U onim kratkim razmacima u kojima su se Rudolf Hoffhalter i Ivan Manlius zadržavali

⁶ Dr. Franjo Bučar, *Povijest hrvatske protestantske književnosti za reformacije*. Izdala Matica hrvatska, Zagreb 1910., str. 14.

⁷ Branko Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti*. Knjiga I. *Od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća. S uvodom V. Jagića o hrvatskoj glagoljskoj književnosti*. Izdanje Matice dalmatinske. Zageb, 1913. Izdala Matica hrvatska. 3. *Počeci kajkavske književnosti*, str. 204.-210.

⁸ Dr. David Bogdanović, *Pregled književnosti hrvatske i srpske*. Knjiga prva (II. izdanje), Zagreb, 1915. Tisak i naklada knjižare L. Hartmanna (St. Kugli). Str. 176.

u Nedelišću, odnosno Varaždinu, u njihovim štamparijama, koje već radi svoje pokretnosti nisu mogle biti snabdjevene napravama stalnih štamparija, i nije se moglo mnogo više štampati, no što nam je pouzdano utvrđeno sačuvanim štamparskim proizvodima kajkavske književnosti XVI. stoljeća.⁹

Tu uvaženi Fancev nije bio u pravu. Premda se radi o putujućim tiskarima, oni su bili majstori svog zanata, često su sami lijevali slova i izrađivali drvoreze za ilustraciju tekstova, a otisnute knjige i svojim brojem i kvalitetom to potvrđuju.

Rečeno je, dakle, da su za naš zemljopisni prostor bili neposredno vezani Rudolf Hoffhalter (1550. – 1586.) s tiskarom u Nedelišću i Ivan Manlius (1532. – 1605.) aktivan u Varaždinu.

Slavko Ježić (1895. – 1969.) spominje samo *Decretum* Ivana Pergošića (1521. ili 1522. – 1592.) i navodi pogrešnu godinu Hoffhalterova odlaska iz Nedelišća 1575. (točna je godina 1574., o. p.). O mišljenju da su počeci kajkavske književnosti vezani uz reformaciju on kaže: „Jedan od glavnih povoda za takvo shvaćanje bila je pretpostavka da je knez Juraj Zrinski iz sklonosti prema reformaciji osnovao u Nedelišću tiskaru, kojoj da je bila zadaća štampati djela reformatorske propagande. Međutim, *ta tiskara uopće nije postojala* (kurziv je Ježićev, o. p.), a ono što su putujući tiskari štampali u Nedelišću i u Varaždinu, ukoliko ima veze s protestantskim pokretom, namijenjeno je njegovu pobijanju, a ne širenju.“¹⁰ Bučića i njegova djela Ježić ne spominje.

Mihovil Kombol (1883. – 1955.) kaže samo toliko da je Juraj Zrinski doveo u Nedelišće jednog tiskara-putnika „... na korist i odličjenje vseh nevoljnih i zavrženih ostatkov orsaga“, kako se veli u posveti *Decretuma* Jurju Zrinskom, a kada je riječ o Bučiću, spominje samo njegovu osudu: „Mnogo spominjana osuda župnika Mihaelja Bučića zbog neke danas izgubljene kalvinističke knjige na zagrebačkom crkvenom sinodu od 1574. sazvanom od zagrebačkog biskupa, a neko vrijeme i hrvatskog bana Jurja Draškovića, koji je po povratku s tridentskog sabora počeo provoditi njegove zaključke u Hrvatskoj bila je dosta osamljena i pojedinačna pojava.“¹¹

Krešimir je Georgijević (1907. – 1975.) više pažnje posvetio upravo Mihalju Bučiću te je donio, prema tada dostupnim podacima, opis njegova boravka kao

⁹ Franjo Fancev, *Počeci kajkavske književnosti i štampanje prvih kajkavskih knjiga* – u književno-političkom listu *Jugoslavenska njiva*. God. VI. Br. 6. Hrvatski štamparski zavod Zagreb, 1922., str. 486. – 489.

Vidjeti i tekst F. Fanceva pod naslovom *Prvi izgrađivači hrvatskoga štamparstva* – u publikaciji *Grafička revija – Časopis za publikaciju i promicanje grafičkog rada*. Savez grafičkih radnika-ca Jugoslavije. God. 4. Br. 11/12. Zagreb, 1926., str. 226. – 229.

¹⁰ Slavko Ježić, *Hrvatska književnost od početka do danas, 1100 – 1941*. Zagreb, 1944. Drugo je izdanje, korišteno i ovom prilikom, tiskano u Zagrebu 1993. Citat se nalazi na str. 101.

¹¹ Mihovil Kombol, *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*. Prvo je izdanje tiskano u Zagrebu 1944., a drugo, u nakladi Matice hrvatske, 1961. II. izdanje, str. 206. i 211.

župnika u Stenjevcu, sukob s Franjom Tahyjem i dolazak u Nedelišće. Autor prvi kaže da je Bučić dobio župu u Nedelišću (a ne u Belici, o. p.), odakle je vodio sudske sporove protiv Tahyja pred kraljevskim sudom u Požunu, ali presuda tog suda nije poznata.

„Prema kasnijim zapisima (Krčelića, Horanyija) Bučić je u Nedelišću štampao svoje spise; pripisuju mu se naslovi triju knjiga: *Novi zakon*, *Katekizam* ili *Kerštjanski navuk* i *Contra realem praesentiam Corporis Christi in Eucharistiae sacramento*, ali nijedno djelo nije se sačuvalo.“

I Georgijević spominje sinod zagrebačke dijeceze od 8. ožujka 1574. na kojem je Bučić isključen iz Katoličke crkve.¹²

Marin Franičević (1911. – 1990.) također posvećuje određenu pažnju Mihalju Bučiću s napomenom da je do 1565. bio župnik u Stenjevcu, nakon čega se, zbog sukoba s Franjom Tahyjem, sklonio u Nedelišće pod zaštitu Zrinskih. „Zna se i to da je od 1567. do 1571. vodio parnicu protiv Tahija (preslušano 59. svjedoka), ali nije poznato kako je ta požunaska parnica završila.

U Nedelišću je Bučić prihvatio kalvinizam i postavši njegovim propovjednikom, navodno štampao neke spise u pokretnoj tiskari Rudolfa Hofhaltera kojega je Zrinski bio doveo iz Donje Lendave. Ali o tome se veoma malo zna.“ I on navodi Bučićeva djela i prvi iznosi tezu da je u Donjoj Lendavi ostala druga tiskara koja je radila i dalje te nastavlja: „Bučićevi su spisi nakon ekskomunikacije, ako i nisu spaljeni, bili, čini se, sistematski uništavani, tako da ne znamo pouzdano ni njegov jezik, a kamoli izraz. A ni o njemu samome više nemamo spomena, ali je vjerojatno ostao i dalje u Nedelišću...“

Franičević ne seli tiskaru iz Nedelišća u Varaždin, nego decidirano kaže da je Manliusova tiskara stigla u taj grad iz Ljubljane, što je i dokazano.¹³

Čudno je kako se pogreške o nedelišćanskoj tiskari ponavljaju i u novije vrijeme.

Tako **Dubravko Jelčić**, čak i u drugom izdanju svoje *Povijesti hrvatske književnosti*, objavljenom 2004., kaže da je Juraj Zrinski osnovao u Nedelišću tiskaru koja je kontinuirano radila četrnaest godina (str. 81. – 82.).

U najnovijoj pak *Hrvatskoj općoj enciklopediji* (Knjiga 7. iz 2005.), pod natuknicom *Nedelišće*, stoji: „Juraj IV. Zrinski osnovao je ovdje tiskaru u kojoj su se tiskala djela protestantskih pisaca, a 1574. u njoj je tiskana prva hrvatska svjetovna knjiga (kajkavska) *Decretum* Ivana Pergošića. [...] Tiskara je ubrzo potom premeštena u Varaždin, a zatim u Mađarsku“ (str. 615.).

¹² Krešimir Georgijević, *Hrvatska književnost od XVI do XVIII stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni*. Matica hrvatska, Zagreb, 1969., str. 43.

¹³ Marin Franičević, *Povijest hrvatske renesansne književnosti*. Nakladnik: Školska knjiga. Zagreb, 1983., str. 612. – 613.

Lidija Bajuk u svojoj knjizi *Međimurska popevka*, tiskanoj 2020. godine, ponavlja pogrešno mišljenje da je Juraj Zrinski IV. osnovao tiskaru u Nedelišću, a u *bilješki* 26 na str 34. doslovce kaže: „U toj su tiskari tiskane prva hrvatska kajkavska knjiga *Decretum* (1574.) hrvatskog pravника Ivana Pergošića iz Varaždina i hrvatski prijevod *Tripartitum* mađarskog pravника Stjepana Verbeczija.“ Autorica ne zna da se radi o samo jednoj knjizi, *Decretumu*, koji je prijevod *Tripartituma*.

Tko je **Rudolf Hoffhalter**?

Rudolf (Rodolphus) **Hoffhalter** (1550. – 1586.) je putujući tiskar, sin, također tiskara, Rafaela Hoffhaltera (1525. – 1568.), podrijetlom iz poljske obitelji Skrzetusky (Skšetuski). Za tadašnje je prilike vrhunski majstor svog zanata. Postoje potvrde da je sam, poput svog oca, lijevao slova i izrađivao drvoreze za knjige koje je tiskao. Kao protestant morao se često seliti iz mjesta u mjesto. Za ovaj je prikaz značajna 1570. godina kada Rudolf Hoffhalter još radi kao tiskar u Nagyvaradu (Veliki Varadin, danas Oradea u Rumunjskoj). Kako je, međutim, baš tada Stjepan (István) Báthory (1533. – 1586.), inače uvjereni katolik, postao transilvanijski veliki vojvoda (kasniji poljski kralj 1575. – 1586.) i uveo strogu cenzuru, Hoffhalter napušta Transilvaniju (Erdelj ili Sedmogradsku, o. p.) i 1573. dolazi u Donju Lendavu, gdje je našao utočište kod protestanta, inače pripadnika najvišeg ugarskog plemstva i zeta Nikole Zrinskog Sigetskog, Miklósa Bánffyja (1547. – 1593.). Na Bánffyjevu je dvoru radio kao učitelj i propovjednik Juraj Kulčar (Györg Kultsar, (? – 1577.) kojemu je Rudolf Hoffhalter od 1573. do 1574. tiskao tri knjige na mađarskom jeziku.

Dvije su knjige posvećene Miklósu Bánffyju, a jedna sinovima Nikole Zrinskog Sigetskog: Jurju, Nikoli i Krsti.

Je li Hoffhalter 1573. neko vrijeme boravio i u Nedelišću, ostat će tajna.

Njegov je boravak, međutim, i u Lendavi trajao vrlo kratko, pa se teško može povjerovati da je u tom razdoblju tiskao i nešto drugo osim Kultsárovih knjiga koje su već i svojim opsegom i dekoracijom zahtijevale duže vrijeme.

To posebno vrijedi za *Postillu* koja sadržava evanđelja koja se moraju čitati i obznanjivati kroz čitavu godinu, a ta su evanđelja vrlo brojna i redovito popraćena opširnima komentarima u propovijedima što slijede nakon čitanja evanđelja.¹⁴

¹⁴ Naslovi su Kultsárovih (to je originalni oblik prezimena iako se češće citira kao Kulčsar) knjiga: – *Az Halalra Valo Keszöletröl rövid tanosság... Az Alfo Linduai Kultsár György Mester által á fzent irásbol...* (*Kratka pouka o pripremi za smrt*), Also-Lindva, 1573. Posvećeno M. Bánffyju.

– *Az Ördögnc a penitencia tarto Bünössel valo vetekedéséröl: es az kétsébe esés ellen az Remén-ségröl valo tanusság: (O dijalogu između sotone i grešnika koji čini pokoru)*: Irattatot: Az Also Linduai Kultsár György Mester által. 1573. (Djelo je 7. listopada 1573. posvećeno Jurju, Krištofu i Nikoli Zriskom – sinovima Nikole Zrinskog Sigetskog).

Car Maksimilijan II. šalje već 7. veljače 1574. Ladislavu Banffyju (? – 1584.) naredbu u kojoj navodi kako je čuo da je na Ladislavov posjed u Donjoj Lendavi došao protestantski tiskar „... koji tu tiska krivovjerske knjige i javno ih prodaje“ te da ga valja protjerati.¹⁵

Dopis je, očigledno, bio upućen na krivu adresu, ali je postalo jasno da Hoffhalter niti tu nije siguran. Budući da je u Lendavi upoznao Jurja Zrinskog IV. (1549. – 1603.), čija je sestra Uršula bila udata za Miklósa Banffyja, zamolio ga je da ga skloni na neko vrijeme u Međimurju.

Zrinski je udovoljio njegovoj molbi tako što mu je u Nedelišću dao na raspolaganje kuću u koju se Hoffhalter doselio oko sredine 1574. godine.

Spomenutu je okolnost iskoristio varaždinski bilježnik Ivan (Ivanvss) Pergošić (1521. ili 1522. – 1592.), koji je i prije bio u dobrim odnosima s Jurjem Zrinskim te je uz njegovu pomoć, dao tiskati svoj *Decretum*, kao prvu, uvjetno rečeno kajkavsku, tiskanu knjigu.¹⁶

Čini se da se Hoffhalter kod Zrinskog osjetio sigurnijim pa se nadao dužem boravku. Zato je *Decretum* počeo tiskati u tri inačica (više kajkavskoj, manje kajkavskoj i štokavsko-čakavskoj), ali samo do 51. *Tituluša*. Dalje je knjiga tiskana u samo jednoj, manje kajkavskoj, inačici.¹⁷

Tu ponovo nastaje dilema je li Pergošić *Tripartitum* Istvána Werbőczyja (1458 – 1541.) preveo samo do 51. *Tituluša* u tri spomenute inačice ili je već i Zrinskom stigla potjernica za Hoffhalterom, pa je on odmah po završetku tiskanja knjige, nakon Dana sv. Lovre (10. kolovoza), napustio Nedelišće.¹⁸

– *Postilla az az evangeliomocnac, mellieket esztendő által a keresztyénecek gyöleközetibe szoktac olu-asni es hirdetni...* (Postilla, to su evanđelja koja se u kršćanskim zajednicama imaju kroz čitavu godinu čitati i obznanjivati). Also Lindva, 1574. Posvećeno M. Banffyju. Vidjeti u: Szabó Károly, *Régi magyar könyvtár. II-dik kötet. Az 1473-tól 1711-ig megjelent nem magyar nyelvű hazai nyomtatványok könyveszeti kézikönyve*. Irta Szabó Károly. Kiadja A. M. Tud. Akadémia. Budapest, 1885., str. 34. – 35.

¹⁵ József Holub, *Nyomdátörténeti adalék a XVI. század derekáról*. Magyar Könyvszemle, 1928., str. 75. – 77

¹⁶ Cijeli naslov te, jedine sačuvane, knjige tiskane u Nedelišću 1574., a potekle iz pera varaždinskog notara Ivana Pergošića (1521. ili 1522. – 1592.), glasi: *DECRETVM koterogaie Verbewczi Istvan diachki popiszal a poterdilghaie Laşlou koterie za Mathiafsem Kral bil zeufse ghoşşpode i Plemenitih Hotieniem koteri pod Wugarszke Corune ladanie szliffse. Od Ivanvssa Pergossicha na Szlouljenşki jezic obernien. [Slijedi latinski tekst koji je Z. Bartolić preveo na hrvatski. On doslovce glasi: Naj gledati na človeka i ne primaj dare. Ar dari zaslepljuju oči mudrem i preobračaju reči pravедnem. XVI, 19.] Stampan v Nedelijchu Leto nasfegha zuelichenia 1574.*

Danas čitateljima stoji na raspolaganju divot-izdanje tog djela (vidjeti bilješku 17).

¹⁷ O tome opširnije govori Zvonimir Bartolić (1930. – 2009.) u knjizi: Ivan Pergošić. *Decretum 1574. Hrvatski kajkavski editio princeps*. Za tisak priredio i priloge napisao Zvonimir Bartolić. Nakladnici: Matica hrvatska – Zrinski Čakovec. Čakovec, 2003. str. 452. – 465.

¹⁸ To se vidi iz Pergošićeve posvete *Decretuma* Jurju Zrinskom: „V Nedelišću v petak po Lovrečeve, gda bi se pisalo od naroda našega Zveličitela Jezuša M.D.LXXIII leto.“ Dakle 13. kolovoza.

Životni je put Rudolfova oca Rafaela (1525. – 1588.) i samog Rudolfa detaljno istražio mađarski povjesničar književnosti Gedeon Borsa (1923. – 2022.), najprije u tekstu *Rodolphus Hoffhalters Tyipographie in der Gegend von Mur und Drau (1573. – 1574.)* objavljenom u *Vjesniku Bibliotekara Hrvatske*, Zagreb, 1968., gdje decidirano kaže da Hoffhalterova tiskara nije imala nikakve veze s Manliusovom, a kasnije i u knjizi *A szebeni nyomda a XVI. század utolsó negyedében. In Könyvtörténeti irások I.* Budapest, 1996. (str. 126. – 127.). Tu, pak, stoji (u slobodnijem prijevodu): „Prva sibiuska knjigotiskarska radionica (aktivna od 1525. do 1530., o. p.) već je bila izgubljena. Za novo tiskarsko opremanje poslužila je zalih pribora koji je Rudolf Hoffhalter naslijedio od oca i već ga koristio u Donjoj Lendavi i Nedelišću u Međimurju. Ne zna se što se dogodilo u Međimurju, pa je Rudolf Hoffhalter 1574. došao u erdeljsko središte donijevši sa sobom tiskarski pribor.“

Isto potvrđuje i Anita Andrea Széll (u prijevodu): „Za ponovo oživljavanje hermanštadske tiskare odigrao je značajnu ulogu Rudolf Hoffhalter, jer je velik dio njegova tiskarskog i dekoracijskog pribora nakon 1574. došao u Herrmannstadt.“¹⁸

Hoffhalter se niti tu nije mogao duže zadržati. Zadnje je mjesto njegova boravka i djelovanja, od 1577., uz kraći boravak u Nagyváradu (1584. – 1585.), bio Debreczen u Mađarskoj, gdje je i umro 1586., a tiskaru je neko vrijeme kasnije vodila njegova udovica.¹⁹

Bez obzira na neke mađarske izvore da je Rudolf Hoffhalter dio svog tiskarskog pribora prodao Ivanu Manliusu²⁰, ta se pretpostavka ne čini uvjerljivom. Dvojicu je tiskara, naime, stalno razdvajao veliki zemljopisni prostor. Puno bi uvjerljivija bila teza da je to prije učinio Rudolfov otac Rafael.

A gdje je u svemu tome **Mihalj Bučić** (Michael Buchics, Mihalj)?

Premda su podatci o njegovu životu relativno oskudni, ipak se i iz njih može dosta toga iščitati. Ako je, naime, 1560. bio župnik u Stenjevcu, vjerojatna je pretpostavka da je rođen između 1538. i 1540. godine.

Adam Baltazar Krčelić (1715 – 1778.) pretpostavlja da je Bučić podrijetlom iz Slavonije. U tom bi slučaju morao još kao dijete doći na kajkavski govorni prostor jer je njegova kajkavština puno „kajkavskija“ od Pergošičeve. U sukobu je oko Susjedgrada između Franje Tahyja (1526. – 1573.) i Uršule Meknitzer-Hening (1547. – 1593.) stao na Uršulinu stranu, zbog čega je Tahyjevi sin Baltazar 1565.

¹⁹ Anita Andrea Széll, *Deutsch-ungarische Sprachbeziehungen*: Kaspar Helth, Autor und Verleger. Frank & Time GMBH., Berlin, 2016., str. 28.

²⁰ Klaudija Sedar, *Rudolf Hoffhalter u Donjoj Lendavi*. Referat održan na znanstvenom skupu u Nedelišću 13. studenoga 2024. u povodu obilježavanja 450. obljetnice prve tiskane kajkavske knjige u Međimurju i sjevernoj Hrvatskoj.

provalio u župni dvor u Stenjevcu. Njegovi su vojnici ušli u crkvu, otvorili tabernakul (svetohranište) na glavnom oltaru, izvadili monstrancu i zgazili hostiju. Kako im se ništa nije dogodilo, ta je činjenica potakla Bučića da čvršće pristane uz kalvinizam. Nakon toga se sklonio na posjed Jurja Zrinskog u Nedelišću, što znači da niti Juraj Zrinski nije bio u najboljim odnosima s Tahyjem, iako je njegova tetka Jelena bila udata za Tahyja.

Spomenute scene u Stenjevcu detaljnije opisuje i Valentin Putanec spominjući parnice koje je Bučić od 1567. – 1571. iz Nedelišća vodio pred kraljevskim stolom u Požunu. U parnici se iz 1567. za Bučića kaže da je „... honorabilis Michaelis Bwchych alias de Zthenyewecz, nunc vero ecclesia de Nedlwcze plebani“. U nastavku se, pak, parnice iz 1571. ponovo spominje kao „nunc vero in oppido Nedeolcze parochi“.²¹

Ostrogonski nadbiskup i kraljevski namjesnik za Ugarsku Nikola Olah (1493. –1568.) piše 6. kolovoza 1567. zagrebačkom kaptolu o tom procesu i naziva Bučića „župnikom inače u Stenjevcu, sada pak u Nedelišću“.²²

Iz rečenog proizlazi da je u naznačenom razdoblju Bučić imao župu u Nedelišću, a nikako u Belici, i da je bio plemić, jer inače sud njegove tužbe ne bi prihvatilo. Kakva je bila presuda požunskog suda, nije poznato. Najvjerojatniji je razlog u tome što je Tahy umro 1573., pa je sudski spor postao bespredmetnim.

Je li Bučić napisao i dao tiskati u Nedelišću svoje knjige *Catechismus* ili *Kerstjanski nauk* i *Novi Zakon*, ostat će tajna.

Koliko god te knjige mjestimice odisale kalvinizmom, one nikako nisu odstupale od učenja Katoličke crkve u tolikoj mjeri da bi bile sustavno uništavane. S druge, pak, strane malo je vjerojatno da su se upotrebom istrošile jer je narod gotovo u potpunosti bio nepismen, a u tom smislu nisu bolje stajali ni tadašnji svećenici. Bit će ipak da nisu ni postojale.

O Bučićevoj se književnoj djelatnosti može sa sigurnošću reći samo to da je na početku, a najkasnije potkraj veljače, 1574. objavio raspravu protiv stvarne prisutnosti tijela i krvi Kristove u sakramentu euharistije, potaknutu scenama u Stenjevcu. Djelo je potreslo zagrebački kaptol, pa je biskup Juraj Drašković (1525. – 1587.) već 8. ožujka 1574. sazvao crkveni sinod na kojem je Bučić izopćen iz Katoličke crkve, a njegov je tekst, koji se tu spominje samo kao „Libello impresso“, bio uništen.

²¹ Valentin Putanec, *Kajkavski pisac Ivan Pergošić kao Varaždinac (novi prilozi za njegovu aktivnost u gradu Varaždinu i za njegove veze s pravnikom Ivanom Kitionićem)*. *Varaždinski zbornik (Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Varaždinu od 1. do 3. listopada 1981. godine povodom obilježavanja 800. godišnjice grada)*. Varaždin, 1983., str. 333.

²² O tome pišu Alojz Jembrih i Josip Bratulić pod natuknicom *Bučić Mihael (Buchich, Bwchychs, Mihalj)* u *Hrvatskom biografskom leksikonu*. Svezak 2 (Bj – C). Nakladnik: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 1989., str. 407. – 408.

O tome je, nažalost samo osnovne, podatke ostavio pavlin Venantius Glavina (1737. – 1789.), i to tek dvjesto godina kasnije. On je, boraveći u Remetama kao prior Pavlinskog samostana, u samostanskoj knjižnici našao detaljan zapisnik sa spomenutog zagrebačkog sinoda. Proučavajući tijek postupka protiv Bučića (Bučić se tu spominje i poimence), mogao se sresti barem s naslovom njegova djela o euharistiji, što ga je ponukalo da napiše i objavi 1771. godine polemičnu raspravu *Catholica christiana doctrina de vera et reali præsentia corporis et sanguinis Christi Domini in sancta eucharistia...* (o stvarnom prisustvu tijela i krvi Isusove u euharistiji).

Naslov bi Bučićeva djela, prema tome, bio: *Contra realem præsentiam Corporis et Sanguinis Christi in sacramento Eucharistiæ* koji će se u tom ili nešto skraćenom obliku ponavljati u kasnijim povijestima hrvatske književnosti, ali tu nema dokaza ni da je rasprava bila tiskana u Nedelišću, ni da je bila napisana na latinskom jeziku. Glavina donosi kompletan prijepis zapisnika o postupku ekskomunikacije, što će kasnije objaviti i Maksimilijan Vrhovac (1752. – 1827.) kao dodatak svojoj knjizi *Constitutiones synodales ecclesie zagrabiensis*, tiskanoj u Zagrebu 1805., ispustivši manje važan treći dodatak.²³

Koristeći Vrhovčev pretpisak Glavinina djela, Rudolf je Horvat detaljno opisao tijek Bučićeva izopćenja iz Katoličke crkve: „Ovo izopćenje dade biskup Drašković proglasiti po svim župnim crkvama u biskupiji zagrebačkoj. Osobito svečanim načinom bude to učinjeno u stolnoj crkvi zagrebačkoj. Ovdje stade oko biskupa dvanaest kanonika (prema Glavini jedanaest je župnika bilo iz Međimurja, o. p.) sa gorućim voštanicama.

Kad je biskup pročitao pismo, kojim se Bučić izopćuje iz katoličke crkve, baciše kanonici zapaljene svieće na zemlju, gdje ih onda nogama pogaziše.“²⁴

Tu se otvara još jedan povijesni problem. Ako je, naime, Juraj Zrinski već 1570. protjerao iz Međimurja sve katoličke svećenike, kako je na zagrebačkom sinodu 1574. moglo sudjelovati jedanaest župnika iz Međimurja.

²³ Cijeli naslov Glavinina djela glasi: *Catholica et christiana doctrina de vera et reali præsentia Corporis et sanguinis Christi Domini in sancta eucharistia*. In diocæsana synodo alme Zagrabiensis ecclesie die VIII. martii, M.D.LXXIV. (podvukao I. Z.) publicata nunc vero occasione propositionum ex Universa theologia die mensis julii M.DCC. LXXI. In celeberrimo sacri ordinis monachorum Divi Pauli I Æremitæ provincialæ Croato-Slavonicæ studiorum monasterio Lepoglavensi, per V. P. Sylvestrum Völgyi, monachum paulinum et quarti anni theologum, publice depensarum. Operá & studió R. P. VENANTII GLAVINA, Præfati Infinituti, Philofophiæ & Theologiæ Doctoris, ejusdemque profefforis & actualis prafidis, per notas additis etiam Tribus Corollaris illustrata, explicata. Zagrabiæ, typis Antonii Jandera, V.C.E.Z.T. Podvučen dio ne dopušta zabunu o kojem se sinodu radi. Iste je akte ponovo izdao Maksimilijan Vrhovac (1752. – 1827.) kao dodatak svojoj knjizi *Constitutuones synodales ecclesie zagrabiensis* u Zagrebu 1805., ispustivši manje važan treći dio. Objavljeno u *Vjestniku Kr. hrvatsko-slavonsko-dalamtinskog zemaljskog arkiva*. Godina III., Zagreb, 1901., str. 220.

²⁴ Rudolf Horvat, *Poviest Međimurja* (II. izdanje), Zagreb 1944., str. 63. – 64. Horvat citira Vrhovčevo djelo, str. 312.

Drašković je, navodno, tražio i od cara Maksimilijana II. da kazni Bučića, ali se car oglušio na taj zahtjev. Na istoj je sinodi donesen i zaključak da valja pisati djela na hrvatskom jeziku kojima će se potiskivati protestantski pokret.

Ipak je prošlo dvanaest godina do objavljivanja dviju knjiga *Postilla*²⁵ Antola Vramca, koji je i sam nazočio Bučićevoj ekskomunikaciji, a i te su knjige, usput rečeno, objavljene u Varaždinu 1586. u tiskari uvjerenog protestanta Ivana Manliusa.

Dugo se mislilo da se nakon opisanog događaja Bučiću izgubio svaki trag. Najnovija su istraživanja pokazala da to nije točno. Ostao je na dvoru Jurja Zrinskog i za njega više godina obavljao pravne poslove.

Mađarski je publicist, etnograf i književni povjesničar Đuro Franković (György Frankovics, 1945. – 2016.) iz Pečuha (Pécs) našao u Mađarskom nacionalnom zemaljskom arhivu u Budimpešti Bučićevo svojeručno pismo pravnog sadržaja od 28. rujna 1579., upućeno Batthyanijevom kasnaru i dijaku Luki u Turnišće (Podturen) u kojem nastoji razriješiti nesuglasice između Boldizsára Batthyánija (1543. –1590.), Jurjeva svaka (supruga mu je bila Jurjeva sestra Doroteja), i Jurja Zrinskog oko vlasništva nad, inače općinskim, zemljištem (gmajnom) u Peklenici.²⁶

Budući da je cijeli spis dosad objavljen samo jedanput, ovdje se donose prijepis teksta u našoj transkripciji i preslika njegova završetka:

[Adresa] *Egregio domino Lucae Litterato racioniste castelli Thwrnÿsche etc. domino amico honorando.*

– *Egregie domine, amice honorande, salutem, et mei commendationem.*²⁷

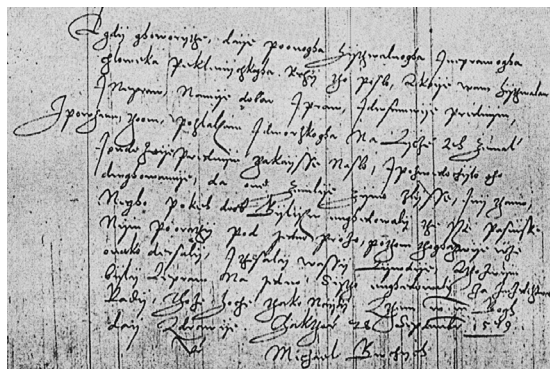
Lista koga mi pišete zbog zaviemljenja nekakoveh zemal: Razumil sam, v kom izvedate z čije bi glave to bilo izašlo, zato to isto dugovanje** z ničijer glave ni izašlo, nego iz glave vašega rihtara, i on je to pozdvegal***, hotejući moga m[a]g[istr]a g[ospo]d[i]na zemlje i kotara simo podalje verči i zavjeti, i ja sam ni natoliko veroval, nego sam poslal landrihtara, i z dvema presežnikoma, pred kojimi su već od dvadeset ljudi posvedočili, da je ono pravi kotar, i da su one zemlje bile gmajne i pašniki peklenič[k]ome zem[ljišću], i kako je goder od toliko vremena to dugovanje v mučenje stalo****, tako bi more biti i sada to tako bilo, v mučenje, i ja bih za to ništar ne znal,*

²⁵ Danas stoji na raspolaganju kulturnoj i književnoj javnosti bibliofilsko reprint izdanje obične knjige *Postille* u jednom svesku, tiskano u povodu četiristote obljetnice njegova prvog objavljivanja. Knjigu je uredio i opširnim popratnim komentarima popratio Alojz Jembrih. Nakladnici su: JAZU, Zavod za znanstveni rad Varaždin i Kršćanska sadašnjost Zagreb. Zagreb – Varaždin 1990.

²⁶ Đuro Franković, *Pismo propovjednika Mihaela Bučića (1579.) o zaštiti kmetova u Peklenici, u ozračju vjerskih i gospodarskih zbivanja u Međimurju* – u: *Donjomeđimurski zbornik* (nakladnik Meridijani – Izdavačka kuća, Samobor). Volumen III., broj 3, Prelog, svibanj, 2016., str. 86. – 98.

Citat je uzet sa str. 96. – 97. Peklenica nosi naziv po izvoru guste mase na bazi nafte, pekla (pakla), koji je postojao već za Zrinskih. Mještani su stoljećima tu masu koristili kao kolomaz.

²⁷ U prijevodu: „Cijenjeni gospodine, časne i prijateljske pozdrave i svoje preporuke šaljem.“

Završetak Bučićeva pisma od 28. rujna 1579.

nim takajkše našlo i posvedočilo to dugovanje, da one zemlje simo sliše, i ni tamo, nego pokehdob bili su engedovali te iste pašnike nim poorati pod jedno proso, potom toga su je vse onako deržali i težili^{*****} vaši ljudje, a to su im bili leprav, na jedno žito engedovali^{*****} za susedstva radi, to se hoče tako najti. Z tem v[eki]v[ečni] Bog daj zdravje. Chaktor[ny]a 28. Septembris 1579.

Mihael Bučić²⁸

* zaviemljenja – prisvajanja (Belostenec: zaviemnik – confiscator)

** dugovanje – stvar, predmet

*** pozdvegal – spomenuo

**** v mučenje stalo – prešućivalo se, o tome se šutjelo

***** zdvigavati – podizati, spominjati

***** težili – obrađivali zemlju, otud i riječ težak u smislu zemljoradnik

***** engedovali (mađ. engedelem – dopuštenje) – dopustili

Ako su postojale Bučićeve knjige *Kerstjanski navuk* i *Novi Zakon*, bile su pisane tim jezikom.

(Dovršeno u Varaždinu 10. studenoga 2024.)

²⁸ Ovo se pismo nalazi u Mađarskom nacionalnom zemaljskom arhivu u Budimpešti (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Batthyány-missilisek, br. 07757 P 1313, No. 7757. (Bucsics [Bwchych] Mihály Lukács deák, turnisevári számtartóhoz, 1579. szept. 28. Csáktornya).

MISSVERSTÄNDNISSE UND FAKTEN ÜBER
DIE DRUCKEREI IN NEDELIŠĆE IM JAHR 1574

Ivan Zvonar, Varaždin

Zusammenfassung

Als der Wanderdrucker Rodolphus Hoffhalter im Auftrag Kaiser Maximilians II. um Lendava zu verlassen, flüchtete er mit seiner Druckausrüstung zu Juraj Zrinski, der ihm ein Haus in Nedelišće schenkte.

Dies machte sich Ivanvss Pergosich, der Notar in Varazdin, zunutze und ließ dort sein Buch „Decretum“ drucken.

Hoffhalter konnte dort nicht einmal lange bleiben, so dass er nach 13. August 1574 Nedelišće verließ und sich im selben Jahr in Herrmannstadt (heute Sibiu) in Siebenbürgen wiederfand.

Sein letzter Wirkungsort, mit einem kurzen Aufenthalt in Großwardein, war Debreczen, wo er 1586 starb und die Druckerei einige Zeit von seiner Witwe geführt wurde.

Ab 1565. lebte auch Michael Buchics, der ehemalige Pfarrer von Stenjevec, in Nedelišće, und es wird angenommen, dass er dort seine Bücher „Kerstjanski nauk“ und „Novi Zakon“ drucken ließ. Keines dieser Bücher ist erhalten geblieben, daher wird auch ihre Existenz in Frage gestellt.

Sicher ist aber, dass er lediglich die Abhandlung „Contra realem praesentiam Corporis et Sanguinis Christi in sacramento Eucharistiae“ verfasste, für die er auf der Kirchensynode am 8. März 1574 in Zagreb aus der katholischen Kirche exkommuniziert wurde. Bischof Juraj Drašković bat Kaiser Maximilian II. Buchics zu bestrafen, aber das geschah nicht. Buchics blieb am Hof von Juraj Zrinski und erledigte für ihn verschiedene Rechtsangelegenheiten. Er starb dort nach 1579.

Schlüsselwörter: Rodolphus Hoffhalter, Buchdruckerei in Nedelišće; Ivanvss Pergosich, Decretum; Venantius Glavina, Michael Buchics, „Abhandlung über die Abwesenheit des Leibes und Blutes Christi in Sakrament Eucharistie“; Buchicss Rechtsangelegenheiten für J. Zrinski.

(Prijevod sažetka na njemački: Autor)

(Rad sa znanstvenoga kolokvija 13. studenoga 2024., u organizaciji Općine Nedelišće, a na poticaj prof. dr. sc. Alojza Jembriha, pod naslovom: „Obilježavanje 450. obljetnice prve tiskane knjige u Međimurju i sjevernoj Hrvatskoj“)